

Marginaal: Universiteiten, studentenaantallen en 'de markt'

J.E. Ellemers

De Nederlandse universiteiten hebben zich in een positie gemanoeuvreerd, waarin ze in excessieve mate afhankelijk zijn geworden van studentenaantallen. Hoe dat zo is gekomen, is een heel verhaal. Het heeft onder andere te maken met toenemende bureaucratische bemoeizucht, zowel vanuit 'het Haagse', als aan de universiteiten zelf, waarbij studentenaantallen en 'studierendement' steeds meer de betrekkelijk eenvoudige parameters zijn geworden om middelen te verdelen, zowel tussen als binnen de universiteiten. Het ontslaat degenen die deze middelen moeten verdelen – de minister, universiteitsbesturen, faculteiten – van de noodzaak om na te denken over de functies die universiteiten (kunnen) vervullen en welke andere, maar veel moeilijker te kwantificeren en bovendien multidimensionele, criteria men zou kunnen hanteren; zoals bijvoorbeeld de intrinsieke kwaliteit en het relatieve belang van sommige opleidingen of wetenschapsgebieden.

Natuurlijk spelen ook in andere landen studentenaantallen enige rol bij de verdeling van universitaire middelen. Ook daar worden, wanneer het aantal studenten voor bepaalde studierichtingen terugloopt, afdelingen ingekrompen of zelfs opgeheven, of krijgt het betreffende vak de status van bijvak voor andere studierichtingen. Maar in andere landen, zo is mijn stellige indruk, durven universiteitsbesturen of decanen, eerder te beslissen om ondanks teruglopende studentenaantallen toch bepaalde afdelingen te handhaven of leden van het wetenschappelijk korps vast te houden, bijvoorbeeld omdat aan het onderzoek binnen zo'n afdeling een bepaald belang wordt toegekend. Een ander argument is soms dat aan een 'algemene universiteit' in principe toch bepaalde studierichtingen en wetenschapsgebieden vertegenwoordigd dienen te zijn.

De moed om dergelijke beslissingen te nemen ontbreekt vaak binnen het Nederlandse universitaire bestel. Men laat dit maar liever aan 'de markt' over. Nu zich allerwegen een terugloop in studentenaantallen lijkt aan te dienen en zich bij sommige studierichtingen zelfs ingrijpende verschuivingen beginnen af te tekenen, lijken er nog maar weinig faculteiten in Nederland te zijn waar zich op middellange termijn geen – al dan niet ingrijpende – 'reorganisaties' zullen voordoen.

Een veelzeggend voorbeeld vormen de Nederlandse faculteiten der rechtsgeleerdheid. Nadat zij jarenlang grote aantallen studenten hebben aangetrokken, be-

staat bij deze faculteiten een sterke neiging om bij de geringste terugloop van studentenaantallen zich van de zogenaamde 'niet-juridische' vakken te ontdoen. Dit betekent bijvoorbeeld dat het onderwijs in de criminologie spoedig nog maar op een minimaal niveau plaatsvindt en het universitair onderzoek op dit gebied nageenog zal verdwijnen. Dit betekent tevens dat er spoedig alleen nog maar van 'gouvernementeel' onderzoek op het gebied van de criminologie in Nederland sprake zal zijn: namelijk bij het 'geprivatiseerde' voormalige WODC (Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum) van het ministerie van Justitie, bij het door dit ministerie en NWO gefinancierde Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving aan de Leidse Universiteit én door in opdracht van de overheid verricht contractonderzoek. En dit terwijl criminaliteitsbestrijding een speerpunt van het beleid in de komende periode heet te zijn.

De excessieve aandacht voor aantallen studenten heeft er voorts toe geleid dat de discussies over de 'kwaliteit' van het universitair onderwijs worden gedomineerd door puur numerieke exercities over 'studierendement' binnen afzonderlijke studierichtingen. De afgelopen jaren heb ik nogal wat 'zelfstudies' en rapporten van onderwijsvisitaties van uiteenlopende studierichtingen onder ogen gekregen. Het valt dan op dat de 'kwaliteit' van het onderwijs bijna steeds wordt afgemeten aan 'studierendement', dat wil zeggen het percentage ingeschreven studenten dat na x jaar het propedeutisch of het doctoraal examen heeft afgelegd. In de discussies over kwaliteit wordt veel minder en meestal zelfs helemaal geen aandacht besteed aan bijvoorbeeld de vraag hoe afgestudeerden hun opleiding achteraf waarderen, welk profijt zij daarvan menen te hebben gehad of welk beroepsniveau zij hebben bereikt in vergelijking met degenen die andere opleidingen volgden.

Men pretendeert zo langzamerhand dat het aldus gemeten 'studierendement' de enige en beste indicator voor de kwaliteit of het succes van een opleiding is. Toch is hier iets vreemds aan de hand. In feite is 'studierendement' meestal een eufemisme voor het omgekeerde, namelijk voor 'drop-outs', 'studiestakers' of 'vertrekkers'. Waarom wordt dit niet zo geformuleerd?

Allereerst overheerst kennelijk de idee dat wanneer men met een bepaalde studie begint, men deze ook dient af te maken. Men concentreert zich op wat men volgens een bepaalde, maar tevens zeer beperkte, opvatting 'normaal' acht te zijn. Echter de realiteit is dat in sommige studierichtingen al decennia lang het aandeel ingeschreven eerstejaars studenten dat op den duur (na 7, 10 of 12 jaar) het doctoraal examen in de zelfde studierichting *niet* haalt vele tientallen procenten en bij sommige studierichtingen zelfs meer dan de helft bedraagt.

Vervolgens wordt dit gezien als een 'tekort' of 'falen' van de betreffende studierichting, met name bij een laag rendement in de doctoraal fase. Wanneer we nog even afzien van de zogenaamde *no show* studenten (mensen die zich inschrijven voor een bepaalde studierichting, maar geen enkel college volgen en geen enkel

tentamen afleggen) en 'parkeerstudenten' (die zich tijdelijk inschrijven voor een bepaalde studierichting in de hoop later te worden toegelaten tot een andere studierichting), wordt een laag studierendement bovendien gezien als 'kapitaalverlies' en als een persoonlijk frustrerende of zelfs tragische ervaring voor de betreffende studiestakers.

Dit is echter slechts één kant van de medaille. Want in feite zet een zeer groot deel van de 'studiestakers' of 'vertrekkers' na kortere of langere tijd elders in het wetenschappelijk onderwijs of in het hoger beroepsonderwijs de studie voort en behaalt daar op den duur vermoedelijk toch een of ander diploma. Zoals de titel van een betrekkelijk recent rapport over dit onderwerp zegt: er zijn *Snelwegen en slingerpaden in en om het hoger onderwijs*.^{*} Dit is een gezichtspunt dat inmiddels in kringen van onderwijskundigen vrij algemeen is aanvaard, maar dat door 'beleidsvoerders' en in de universitaire discussies over 'studierendement' zelden naar voren wordt gebracht.

Anders gezegd, er is een merkwaardige paradox in deze discussies. Enerzijds wordt bij de keuze voor een eerste studierichting 'de markt' als maatgevend beschouwd. Maar anderzijds heeft men kennelijk niet in de gaten dat die zelfde 'markt' in hoge mate bepaalt dat een aanzienlijk deel van de studentenpopulatie vervolgens 'slingerwegen' in en om het hoger onderwijs kiest.

Nog anders gezegd, het is op zijn minst merkwaardig te noemen dat in de discussies over kwaliteit en rendement de selectieve functie in het universitair onderwijs, in het bijzonder die welke de propedeuse volgens de huidige wetgeving in dit opzicht zou moeten vervullen, zo weinig aandacht krijgt.

* U. de Jong, P. Koopman en J. Roeleveld, *Snelwegen en slingerpaden in en om het Hoger onderwijs*. Achtergrondstudies Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek 10. Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, november 1991. Ik ben de eerste auteur, dr. Uulke de Jong, erkentelijk voor enige toelichtende en aanvullende informatie.